

Kazimierz Pierzchała

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki
ORCID: 0000-0001-9972-943X

Rola duszpasterstwa więziennego w resocjalizacji penitencjarnej, w kontekście badań własnych i dyskursu naukowego

Summary

THE ROLE OF PRISON CHAPLAINCY IN PRISON REHABILITATION, IN THE CONTEXT OF
OWN RESEARCH AND SCIENTIFIC DISCOURSE

Although the legislator in the applicable legal regulations did not call the pastoral activity “penitentiary activity” and did not include this activity in the catalogue of means of penitentiary influence, practical experience shows that the tasks of the prison chaplain and other people involved in the work of penitentiary priesthood are analogous to penitentiary work, having a specific social rehabilitation dimension. They are also an important element of post-penitentiary interactions aimed at social reintegration of prisoners. Significant words fell from the then director of the Central Board of Criminal Offices, Paweł Moczydłowski, during the ceremony of dedicating the prison chapel in Chełm in June 1990: “Here the Church today is permanently entering the prison system. We cannot imagine a new prison without the presence of the Church and its moral teachings. Repression is to replace – justice, hatred – humanism and a good word, including evangelical” (Harasiuk 1990: 5).

Key words: research, prison chaplaincy, prison chaplain, embedded, resocialisation

red. Paulina Marchlik

Wprowadzenie

Religia będąc integralną częścią kultury (poza sztuką i filozofią) współcześnie stała się równoprawnym elementem budowy nowych form tożsamości

więźniów. Pojęcie *religia* może być rozpatrywane w znaczeniu zarówno przedmiotowym, jak i podmiotowym. „Religia rozumiana przedmiotowo oznacza zespół prawd, norm postępowania, czynności obrzędowych oraz instytucji, które wyjaśniają i regulują stosunek człowieka jako jednostki lub członka grupy społecznej do Boga” (Pastuszka 1964: 5–16, za: Buksik 2002). W znaczeniu podmiotowym natomiast jest to „przejawiająca się w myśleniu, odczuwaniu, pragnieniu i postępowaniu wiara w istnienie nadprzyrodzonych, osobowych lub bezosobowych mocy, od których człowiek czuje się zależny, które stara się sobie pozyskać, albo ku którym usiłuje się wznieść»” (Glasenapp 1996, za: Buksik 2002: 401–402).

Pomimo wieloletnich przemian społecznych i kulturowych nieustannie zauważa się potrzebę działalności pastoralnej odnoszącej się do poszczególnych grup zawodowych oraz ludzi, których należy wspierać. „Zróżnicowane sytuacje życia ludzi oraz różne uwarunkowania działalności Kościoła leżą u podstaw tworzenia różnych koncepcji **duszpasterstwa**” (Kamiński i in. 2006: 202).

Duszpasterstwo stanowi popularną formę resocjalizacyjnego oddziaływania na osadzonych (Pierzchała, Mydlowska 2018; Pierzchała 2016; Wojtas, Pierzchała 2015; Pierzchała 2015a; Jaworska 2012: 343–348; Kapuściński 2003; Świtka, Kuć 2007; Woźniak 2002: 234; Pierzchała 2013: 96 i n.) obejmującą przede wszystkim:

- a) ewangelizację (kazania i katechezy, homilie, rekolekcje, rozmowy indywidualne);
- b) praktyki liturgiczne (udzielanie sakramentów);
- c) działalność dobroczynną (m.in. różne formy pomocy postpenitencjarnej: pomoc w znalezieniu pracy, chrześcijańskie stowarzyszenia AA);
- d) działalność organizacyjną (organizowanie bibliotek i ksiązek religijnych; organizowanie druku i dystrybucji czasopism o charakterze religijnym, redagowanych często przy współudziale więźniów; organizowanie pielgrzymek do miejsc kultu religijnego, często przy współudziale więźniów, sprawujących podczas pielgrzymki opiekę nad osobami niepełnosprawnymi).

Przedstawione formy działalności duszpasterskiej prowadzone są przez kapelanów we wszystkich jednostkach penitencjarnych „rola kapelana więziennego, oprócz głoszenia Słowa Bożego i sprawowania sakramentów świętych, polega na posłudze niesienia pociechy duchowej osadzonym i – w miarę możliwości – ich rodzinom. Celem tej posługi jest uświadomienie osadzonemu, że na gruncie religijnym daru przebaczenia grzechów i win udziela Bóg, ale na gruncie życia osobistego, rodzinnego i społecznego, osadzony najpierw musi sam sobie przebaczyć, a następnie prosić o przebaczenie te osoby, którym wyrządził jakąkolwiek krzywdę i w miarę możliwości tym osobom zadośćuczynić”

(Pierzchała 2013: 305). „Duszpasterstwo więzienne poprzez odwoływanie się do sumienia, poczucia winy, potrzeby przebaczenia i pojednania oraz podtrzymywanie aktywnego zaangażowania w praktyki religijne może sprzyjać resocjalizacji. **«Duszpasterstwo penitencjarne zmierza do uzyskania u skazanego potrójnego pojednania: z Bogiem, ze społeczeństwem i z samym sobą (Pol 2002¹)»**” (Sikorski 1994: 208). Duszpasterstwo penitencjarne posiada także wymiar typowo ludzki – terapeutyczny i uzdrawiający/leczący. Dla lepszego zrozumienia zagadnienia oraz wprowadzenia w przedmiot dyskursu zostanie dalej przytoczone kilka reguł stosowanych w artykule terminów.

Resocjalizacja, w znaczeniu, jakie nadają jej klasycy myśli resocjalizacyjnej w Polsce (Czapów, Jedleński 1971) to proces swoistej naprawy moralnej i obyczajowej człowieka, przypominający przebieg zdrowienia z przewlekłej choroby, którą jest wykołajenie przestępcze lub obyczajowe [...]. Resocjalizacja jest odmianą procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni jednostkę ponownie zsocjalizowaną, tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą (Kalinowski 2008: 234–235).

Współcześnie termin *resocjalizacja* w ujęciu Marka Konopczyńskiego (2015: 9) „pojmovany *ex definitione* oznacza ponowną socjalizację, a więc powtórne uspołecznienie jednostki nieprzystosowanej społecznie w celu umożliwienia jej poprawnego funkcjonowania w powszechnie akceptowanych rolach życiowych i społecznych”. Natomiast patrząc z perspektywy praktyka i wieloletniej pracy w charakterze kapelana więziennego, ujmuję ten termin następująco: „Resocjalizacja to nauka i praktyka społeczna, określająca zakres działań wychowawczych, opiekuńczych i terapeutycznych. Jest to proces zmierzający do wykształcenia u osób niedostosowanych społecznie zmian w obszarze samoświadomości, samowychowania, samopotwierdzenia i samorefleksyjności” (Pierzchała 2017: 95).

Ważnym pojęciem związanym z resocjalizacją jest *destygmatyzacja*. Jest to proces reakcji społecznej przywracający osoby niedostosowane społecznie lub odznaczające się aktywnością kryminalną do pozytywnych grup społecznych. Inkluzyjne zmiany wspólnotowe odbywają się poprzez zmianę motywacji, myślenia, percepcji, wrażliwości i uczuć w stosunku do osób dotychczas wykluczanych społecznie” (Pierzchała 2018: 479).

¹ Tekst J. Pola w 1994 r. zacytował Jan Sikorski z dostępnej wtedy w internecie strony <http://www.seminare.pl/18/pol.doc>, która z czasem została usunięta. W chwili obecnej tekst, z którego pochodzi cytat jest dostępny w wersji papierowej: J. Pol, *Czy postawy religijne mogą sprzyjać resocjalizacji skazanych?*, „Seminare, Poszukiwania naukowo-pastoralne” 2002, t. 18.

Natomiast terminem *osadzony* określa się osobę skazaną „wyrokiem sądowym lub tymczasowo aresztowaną, (bez wyroku sądowego), która przebywa w zakładzie penitencjarnym (areszt śledczy lub zakład karny). W literaturze przedmiotu często nie rozróżnia się tych pojęć. W większości przypadków słowo «skazany» należy rozumieć jako «osadzony», chyba że wyraźnie odróżnia się «skazanego» od «tymczasowo aresztowanego»” (Pierzchała 2013: 7).

Celem artykułu jest próba refleksji nad rolą religii (duszpasterstwa więziennego) w resocjalizacji penitencjarnej, w kontekście badań własnych i dyskursu naukowego, poprzez ukazanie funkcji resocjalizacyjnej duszpasterstwa więziennego, działającego w warunkach izolacji więziennej. Zadaniem, jakie przyświeca tej publikacji, jest przybliżenie problematyki działalności duszpasterstwa w obrębie jednostki penitencjarnej, która nie ogranicza się do posługi *stricte* religijnej, lecz posiada szerszy wymiar, posiadając istotny element oddziaływania penitencjarnego.

W artykule przedstawiono wyniki badań metodą krytycznej analizy literatury, analizy porównawczej, analizy własnego dorobku naukowego autora, przepisów prawa i innych dokumentów oraz dostępnych zasobów internetowych.

Prawo osadzonego do wolności myśli, sumienia i wyznania

Zarówno światowe, jak i polskie prawodawstwo przyznają osadzonym pełne prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Są to następujące akty prawne obowiązujące w Polsce:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 53 (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483);
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (ang. *Universal Declaration of Human Rights*) z dnia 10 grudnia 1948 r., art. 2 i dalsze (przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego (ONZ 217 A (III));
- Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami, reguła 65 (Reguły Mandeli);
- Europejskie reguły więzienne, art. 29 (Rec (2006) 2);
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557);
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. – o Służbie Więziennej (Dz.U. 2010, nr 79, poz. 523);

- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz.U. 2016, poz. 2305);
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2003, nr 159, poz. 1546);
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. 2016, poz. 2231).

Począwszy od drugiej połowy 1989 r. tj. po transformacji ustrojowej w Polsce, nastąpiły wyraźne zmiany w polskim systemie karnym. Uczyniono sporo w zakresie poprawy warunków socjalno-bytowych osadzonych tak, aby dostosować je do standardów wynikających z przytoczonych dokumentów (budowa kabin sanitarnych, doprowadzenie gniazdek elektrycznych i RTV do cel, poprawa oświetlenia, wyżywienia, zezwolenie w wielu wypadkach na korzystanie z własnej odzieży, zapewnienia wypoczynku, przyznawania zapomóg, opieki lekarskiej, itp.) (Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557, art. 109–115).

W regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności znajduje się zapis o prawie osadzonych do odbywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych. Osadzony może posiadać w celi mieszkalnej do 10 sztuk przedmiotów kultu religijnego. W porządku wewnętrznym zakładu karnego dyrektor określa w szczególności dni, godziny i miejsce odprawiania nabożeństw, odbywania spotkań religijnych oraz nauczania religii (Dz.U. 2016, poz. 2231, §§ 13 i 14). Artykuł 102, ust. 3 ustawy Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557) (dalej: k.k.w.), wskazując na katalog praw więźnia, stanowi o prawie do korzystania z wolności religijnej. Artykuł 106, § 1 k.k.w. mówi z kolei o tym, że „Skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów”, zaś w „§ 2. Skazany ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii [...]”. Uprawnienia te uściśla kolejne rozporządzenia, w którym podaje się, że:

§ 1.1. Skazani mają prawo uczestniczyć w nabożeństwach i spotkaniach, także indywidualnych, o charakterze religijnym, które odbywają się w kaplicy lub innym odpowiednio

przystosowanym do tego celu pomieszczeniu albo miejscu na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego, zwanych [...] «zakładem», zgodnie z ustalonym porządkiem wewnętrznym zakładu. 2. Porządek wewnętrzny w zakresie wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych dyrektor zakładu ustala w porozumieniu z duchownymi Kościołów lub innych związków wyznaniowych, wykonującymi posługi religijne w zakładzie, zwanymi dalej «kapelanami» (Dz.U. 2003, nr 159, poz. 1546).

Kapelan jest to duchowny w Kościele rzymskokatolickim, prawosławnym, greckokatolickim, anglikańskim i ewangelickim, spełniający funkcje liturgiczne przy kaplicy zakonnej, szpitalnej lub przydzielony przez władzę kościelną do obsługi duszpasterskiej pewnej grupy osób lub środowisk (np. kapelan więzienny).

„Działanie penitencjarne” duszpasterstwa więziennego

Zasadniczą formą pracy duszpasterskiej kapelanów więziennych są indywidualne rozmowy z osadzonymi. Mają one charakter nie tylko ściśle duszpasterski, a dotyczą również wielu aspektów życia osobistego osadzonych. Rozmowy przeprowadzane są w luźnej atmosferze, zachęcającej osadzonych do zaufania, szczerego opowiedzenia o swoich kłopotach i uwolnienia emocji. Kapelan, który przybywa do osadzonego, wysłuchuje go, doradza i pomaga zaakceptować mu samego siebie wraz z wewnętrznymi słabościami, pomaga dostrzec jego dobre strony siebie oraz pokazuje mu możliwości rozwoju. Działalność duszpasterska obejmuje także spotkania modlitewne, pogadanki o treści religijnej oraz religijne seanse filmowe. Przed Bożym Narodzeniem i Wielkanocą organizowane są kilkudniowe rekolekcje. Powszechną formą oddziaływań religijnych są organizowane w więzieniach wieczery wigilijne, dzielenie się opłatkiem, uczestnictwo w pasterce oraz śpiewanie kolęd. Sprawowanie sakramentów (chrzest, spowiedź, komunie święta, bierzmowanie) zależy w dużym stopniu od tego, ile czasu kapelan może poświęcić na przebywanie w więzieniu (Linowski 2006; Sikorski 1989: 2–3; Pierzchała 2013: 99 i n.). Jan Sikorski uważa, że obecność kapelana staje się dla więźniów znakiem, że chociaż w pewnym sensie zostali wykluczeni ze społeczeństwa, Kościół ich nie odrzuca. Godne przytoczenia są słowa Jana Pawła II: „Jesteście skazani, ale nie potępieni” (Jan Paweł II 1991: 13–14; por. Pierzchała 2015b). Niemniej jednak celowe wydaje się dzisiaj pytanie o miejsce i rolę kapelana więziennego w procesie resocjalizacyjnym (która niewątpliwie stała się ważnym elementem w systemie penitencjarnym), a także o autorytet kapelana w środowisku, w jakim funkcjonuje – w środo-

wisku znacząco powiązany z przestępczością. Autorytet kapłana w polskim społeczeństwie jest wysoki. Sama jego obecność wśród osadzonych podbuduje ich wewnętrznie i zwiększa poczucie bezpieczeństwa, a ich bezinteresowna służba poszerza płaszczyznę zaufania. Kapelani stali się duszpasterzami nie tylko więźniów, lecz także funkcjonariuszy. Organizują oni dla nich spotkania, prelekcje oraz pielgrzymki (Sikorski 1989: 2–3). W czasie Bożego Narodzenia przeprowadza się konkursy i wystawy, wykonanych przez osadzonych szopek bożonarodzeniowych. Materialna skala pomocy duszpasterskiej dla osadzonych wyraża się przede wszystkim w udzielaniu potrzebującym pomocy żywnościowej oraz pośrednictwo w kontaktach między nimi a rodziną (Jaworska 2012: 343–348).

Aktywność duszpasterza zmierza w głównej mierze do wpływu na uświadomienie osadzonemu społecznej szkodliwości jego czynów, wyswobodzenie w nim poczucia winy, wzbudzenie poczucia odpowiedzialności oraz szacunku do drugiego człowieka. Zgodnie z normą zawartą w k.k.w. wykonywanie tejże aktywności m.in. przez kapelana „[...] ma na celu wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego” (Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557). Przepisy k.k.w. podają, że maksymalnym **celem wykonywania kary izolacyjnej** jest doprowadzenie do takich zmian w osobowości osadzonego, które spowodują zrozumienie błędów oraz przyczynią się do zadośćuczynienia i odrodzenia moralnego, natomiast celem minimalnym (zmian) jest doprowadzenie osadzonego do świadomości potrzeby bezwzględnego przestrzegania porządku prawnego (Pawela 1999: 24–25). Jednym z podstawowych kierunków pracy duszpasterskiej jest pobudzanie osadzonego do refleksji nad sensem wolności, postrzeganej jako osobista wartość, otwierającej człowieka na prawdę i dobro oraz na gotowość do spojrzenia na samego siebie i do samooceny. Posługa duszpasterska, pomimo ograniczeń specyfiki zakładu karnego, cieszy się znaczną swobodą działania. Jest ona zorganizowana na terenie wszystkich zakładów karnych i aresztów śledczych (więcej Pierzchała, Mydłowska 2018: 352). Kapelan więzienny, pełniący posługę w zakładzie penitencjarnym, stanowi zazwyczaj dla osadzonych wysoki autorytet osobowy, na którym budowany jest proces przemian osobowościowych i prospołecznych. Celem resocjalizacji osadzonego jest „przemiana człowieka: wymazanie z jego świadomości dotychczasowych treści i wprowadzenie nowych; całkowite przekształcenie jego dotychczasowego obrazu świata oraz siebie samego; przebudowa osobowości i zmiana tożsamości” (Szacka 2003: 154), co powinno przyświecać jako finalny

cel kapelana więziennego. Biorąc pod uwagę proces resocjalizacji w sferze duchowej osadzonego, nie sposób nie zauważyć wychowawczej funkcji kapelana więziennego, występującego w charakterze księdza, terapeuty i wychowawcy. Zasadnicze oddziaływanie kapelana więziennego powinno mieć charakter terapeutyczny, co szeroko opisane zostało w licznych badaniach (m.in. Pierzchała 2013; Pierzchała 2015b). Proces przemian tożsamościowych u osadzonych ujawnia rolę wsparcia ze strony duszpasterzy. Dzieje się tak, ponieważ pojawia się w więzieniu osoba, reprezentant ludzi wolnych, która nie tylko ich nie piętnuje, ale uznaje za równoważnych członków społeczeństwa (Kościoła), walcząca (nie tylko przez modlitwę) o ich udany powrót do społeczeństwa (Hołyst 2007: 1499). Duża część osadzonych wyraża chęć uczestnictwa w obrzędach kościelnych. Najwięcej osadzonych uczestniczących w praktykach religijnych – według Krystiana Bedyńskiego – to osoby odbywające karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, najmniej – młodociani i recydywiści (Bedyński 1994: 107), dla których okazywanie uczuć i postaw religijnych „nie jest w dobrym tonie” (Jaworska 2012: 343–348).

Kapelani więzienni wnoszą w życie zakładu penitencjarnego nowe – inne od dotychczas znanych osadzonym – wartości, posiadające moc **docierania do pokładów świadomości oraz pobudzenia autorefleksji**. Dla wielu osadzonych spotkania z duchownymi są także próbą **odnalezienia celu i sensu życia**, pomagają w rozwoju mechanizmów przystosowania psychicznego i społecznego, sprzyjają formowaniu się większej odporności na sytuacje frustracyjne, co w konsekwencji nabiera szczególnego znaczenia w warunkach sensu życia „utraconego”. Prace kapelanów więziennych nadzoruje Naczelny Kapelan Więziennictwa, wyznaczany przez Konferencję Episkopatu Polski i mianowany przez Ministra Sprawiedliwości (Wojtas 2008: 110; Skrzypczak 1997: 69; Pierzchała 2013: 100).

W polskich jednostkach penitencjarnych dominującym przejawem pluralizmu religijnego jest różnorodność wyznań religijnych wśród osadzonych. Obecnie na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych regularną działalność prowadzą przedstawiciele ponad 20 Kościołów i związków wyznaniowych (więcej Pierzchała 2013: 84). Działalność tych wyznań na terenach zakładów karnych posiada walor legalności. Ewangelizacja odbywa się po uprzednim podpisaniu umów z dyrektorami zakładów karnych.

W polskich więzieniach nie obserwuje się szczególnych antagonizmów między poszczególnymi wyznaniem chrześcijańskimi, realizującymi posługi w zakładach karnych, co przejawia się m.in. organizowaniem przez nie spotkań

i nabożeństw w tych samych pomieszczeniach. Interesującym zjawiskiem jest także (z wyjątkiem Świadków Jehowy, czy też wyznań niechrześcijańskich, chociaż od 2010 r. wiele się w tej kwestii zmieniło) całkowita akceptacja wyrażana przez różne wyznania w stosunku do osadzonych „wielowyznaniowych”, którzy przychodzą na spotkania i nabożeństwa różnych Kościołów chrześcijańskich (Jaworska 2010: 80). Niewątpliwie do radykalnych zmian w polskich więzieniach przyczyniło się wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r., a liczne kontrole i wizytacje instytucji zagranicznych spowodowały szereg zmian, związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Jednym z pomysłów na reorganizację więziennictwa jest opracowana przez resort sprawiedliwości i wdrożona w życie z dniem 25 maja 2010 r. reforma, powołująca do życia tzw. oddziały penitencjarne, przejmujące funkcje dotychczasowych działów penitencjarnych. Jej główne założenia miały polegać przede wszystkim na odbiurokratyzowaniu i zmianie struktury więziennictwa (Dz.U. 2010, nr 79, poz. 523). W kwestii wyznaniowej jedną z głównych zmian po 2010 r. jest respektowanie w większości jednostek penitencjarnych prawa osadzonych do diety zgodnej z zasadami wyznawanej przez nich religii (np. buddystów – do diety bezmięsnej; muzułmanów – do diety niezawierającej wieprzowiny, przy równoczesnym respektowaniu wymogów właściwego odżywiania). Są jednak i problemy w tym względzie, wynikające z braku możliwości zapewnienia osadzonym innych wyznań (poza chrześcijańskimi) swobodnego kultywowania praktyk religijnych. Dla przykładu muzułmanie osadzeni w polskich więzieniach mają problem z realizowaniem w „świętym dniu muzułmanów” piątkowej modlitwy, albowiem za dzień odprawiania nabożeństw religijnych w Polsce przyjęta jest niedziela. Pośrednio lub bezpośrednio we wszystkich tych religiach dzień święta określa Biblia. W judaizmie sytuacja jest prosta: szabas [sobota] to siódmy dzień tygodnia, a zatem dzień, w którym starotestamentowy Bóg odpoczywał po stworzeniu świata. Idąc za jego przykładem, pobożni Żydzi odpoczywają – powstrzymują się od pracy, chyba że chodzi o ratowanie życia. Chrześcijanie – wyrosli w tej samej kulturze – początkowo też świętowali w sobotę [zakazał tego synod w Laodycei dopiero w IV w. naszej ery]. Jednak dla nich ważniejszy jest pierwszy dzień tygodnia, niedziela, bo upamiętnia Zmartwychwstanie. Mahomet zaś postawił na piątek ze względu na szabas. Trochę po to, aby się odróżnić od Żydów, a trochę ze względu na tradycję dnia targowego [Żydzi robili w piątek zakupy przed szabasem]. Święto u muzułmanów nie jest więc dniem wolnym, ale dniem gromadzenia się – nawet arabska nazwa piątku [*yawm al-guma*] ozna-

cza gromadzenie się w dzień targowy. Muzułmanie razem handlowali i zbierali się w meczecie na najważniejsze w tygodniu modlitwy. Dziś wiele instytucji muźulmańskich nie pracuje w piątek. Niemal problem stanowi także obchodzenie muźulmańskiego święta ramadan i wezwaniu do przyjmowania przez muźulmanów w tym okresie jedynie dwóch posiłków dziennie – po zachodzie i przed wschodem słońca. W polskich więzieniach osadzeni muźulmanie nie mają możliwości otrzymywania posiłków w tych porach, ale radzą sobie z tym problemem, przetrzymując żywność w więziennych celach, co świadczy o silnym ich zdyscyplinowaniu. Należy wyraźnie odróżnić islamskich fundamentalistów od pozostałych muźulmanów, którzy mają prawo do swobodnych praktyk swojej religii, tak jak wszystkie inne wyznania. Religijność znacznej części muźulmanów staje się bardziej znacząca w warunkach więziennych, co ma miejsce także w przypadku chrześcijan – jednak nie na taką skalę (Jaworska 2012: 343–348).

Pośród wyznań pozachrześcijańskich najaktywniejsze działania, mające za zadanie wspieranie procesu resocjalizacji w obszarze polskich zakładów penitencjarnych – prowadzą buddyści. Według Alberta Einsteina „jeśli istnieje jakaś religia, która sprostałaby wymaganiom współczesnej nauki, jest nią buddyzm”. Działania te zainicjowano w zakładach karnych programem „Zen in Prison” (praktykę grupową w medytacji, liturgii, rozmowach na temat praktyki zen i okresowych intensywnych rekolekcji medytacyjnych), który obecnie ma swoją kontynuację w postaci programu „Przebudzeni”. Jest to autorski program resocjalizacji sprzyjający readaptacji siebie, znalezieniu swojego miejsca w społeczeństwie oraz wyrobieniu nawyku wysokich norm etycznych. Został opracowany przez Janusza Bazana dla Stowarzyszenia „Przebudzeni”, zajmującego się pomocą osadzonym oraz osobom wychodzącym na wolność. Jego zadanie polega przede wszystkim na niesieniu pomocy wszystkim osadzonym (nie tylko buddystom), którzy tego potrzebują, poprzez zakup m.in.: artykułów żywnościowych, książek, odzieży, kart telefonicznych, znaczków pocztowych. Anetta Jaworska jest zdania, że „[...] twórcy programu, podobnie jak w przypadku wyznań chrześcijańskich, nie propagują jednego nurtu buddyzmu, lecz przede wszystkim kładą nacisk na to, co jest w buddyzmie wspólne: zaprzestanie nadkonsumpcji (a zatem także zachłanności i chciwości), wzbudzanie szacunku do wszelkiego życia i ziemi, na której żyjemy, współczucie i empatię dla wszystkich żyjących istot, które doznają cierpienia, a przede wszystkim – szacunek dla samego siebie. Celem tych praktyk jest wzbudzanie odpowiedzialności za własne życie i dokonane czyny. Po praktykach medytacyjnych prowadzone są rozmowy na temat stanów emocjonalnych (głównie lęku i agresji) i praca z nimi.

Zgodnie ze źródłami kulturowymi medytacja *vipassana* jest stosowana głównie w indyjskich zakładach karnych, choć od kilkunastu lat, wraz z rozprzestrzenianiem się pluralizmu kulturowego, powszechnie wchodzi w zakres programów resocjalizacyjnych krajów zachodnich” (Jaworska 2012: 347–348).

Struktura polskiego więziennictwa oraz duszpasterstwa więziennego – w zarysie

Na terenie Polski, według danych z 31 grudnia 2016 r., funkcjonuje 157 jednostek penitencjarnych (87 zakładów karnych i 70 aresztów śledczych), w tym dla matek z dziećmi: w Grudziądzu i Krzywańcu. W dniu 30 września 2017 r. pojemność oddziałów mieszkalnych, o których mowa w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 2009 r. (Dz.U. 2009, nr 202, poz. 1564) wynosiła 86 964 miejsc zakwaterowania. Zaludnienie oddziałów mieszkalnych w aresztach śledczych i zakładach karnych wynosiło 73 717 osób, tj. 90,1%.

W dniu 31 grudnia 2018 r. w Służbie Więziennej zatrudnionych było 27 286 funkcjonariuszy (przy 27 521 na 31 grudnia 2017 r.), w tym 5282 kobiet. Ponadto na 2002,730² etatów pracowników cywilnych – 1238,115 zajmowały kobiety. Na koniec 2018 r. kobiety stanowiły 22,26% ogółu zatrudnionych osób w Służbie Więziennej (CZSW 2018, tab. 73).

Z informacji uzyskanych z Centralnego Zarządu Służby Więziennej (CZSW) na dzień 30 września 2017 r. wszystkie jednostki organizacyjne dysponowały 87,5 etatami dla kapelanów więziennych wszystkich wyznań religijnych, w ramach czego zatrudnionych było 191 kapelanów na etatach cywilnych. Wynika z tego, że niektórzy duchowni wykonują swoją posługę religijną na podstawie umowy społecznej, w oparciu o własną deklarację i wolontariat. Kapelanów pełniących posługę religijne w polskich jednostkach penitencjarnych Kościoła rzymskokatolickiego jest 175 (64,73 etatów), pozostali kapelani pochodzą z innych kościołów i związków wyznaniowych.

Więziennictwo polskie posiada 149 kaplic, w tym 73 ekumenicznych (wspólnych dla różnych wyznań). Z tego wynika, że na chwilę obecną 94,5% jednostek penitencjarnych dysponuje kaplicami. Warto w tym miejscu jeszcze wspomnieć, że bramy polskich więzień dla kapelanów i przedstawicieli różnych religii zostały szeroko otwarte w 1989 r., po latach nieobecności religii w więzieniu.

² Z dokładnością „trzech miejsc po przecinku” podaną przez CZSW.

Dodać należy, że w 1989 r. na terenie jednostek penitencjarnych były 2 kaplice, w 1993 r. – już 45, a w 1996 – 83 (Głuch 2007: 55).

Znaczenie duszpasterstwa więziennego w resocjalizacji penitencjarnej osadzonych. Prezentacja wybranych wyników badań

Obszar badawczy duszpasterstwa więziennego w kontekście resocjalizacji penitencjarnej osadzonych zajmuje wielu naukowców. Pola te różnią się założeniami, wielkością i sposobem przeprowadzonych badań, jak również metodologią i wnioskami. Ze względu na ograniczone ramy artykułu skupię się na wynikach własnych badań zawartych w pracy: *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej* (Pierzchała 2013). Badania przeprowadzone zostały metodą ankietową. Istotne było w nich przede wszystkim dobranie takich zakładów karnych, które w miarę możliwości byłyby reprezentatywne dla wszystkich zakładów penitencjarnych i pozwoliłyby na wyselekcjonowanie odpowiednich osób do badań. Do analiz empirycznych zakwalifikowano **385 osób odbywających karę pozbawienia wolności**. Badania przeprowadzono za pomocą kwestionariuszy w czterech etapach: w styczniu 2005 r. przebadano mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym Nr 2 w Grudziądzu, w marcu w Zakładzie Karnym w Zabrzcu, w czerwcu osoby odbywające karę w Areszcie Śledczym Warszawa–Białoleka oraz w październiku w Areszcie Śledczym Warszawa–Służewiec (Pierzchała 2013: 171).

Pewien zakres badań został częściowo powtórzony (dokonałem uzupełnień, analizując je pod innym kątem, z perspektywy czasu) w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim w marcu 2018 r. na wybranych **56 osobach odbywających karę pozbawienia wolności**. Badania przeprowadzone zostały – podobnie jak w 2005 roku – metodą ankietową. Jak podaje Centralny Zarząd Służby Więziennej „Jednostka [Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim – przyp. K.P.] jest zakładem typu zamkniętego dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy oraz młodocianych z dwoma wydzielonymi oddziałami dla tymczasowo aresztowanych oraz (od 10 października 2016 r.) z wydzielonym oddziałem zakładu typu półotwartego dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy (wyłącznie skazani przebywający w jednostce w związku z realizacją umowy o zatrudnienie zewnętrzne). Pojemność jednostki wynosi 627 miejsca zakwaterowania. Oficjalne otwarcie zakładu nastąpiło w dniu 5 października 2009 roku. Od dnia 12 października rozpoczęto

zasiedlanie pawilonów mieszkalnych” (ZK w Opolu Lubelskim: opis jednostki). W marcu 2018 r. ww. jednostce penitencjarnej ewidencyjna liczba osadzonych wynosiła 593 osoby, w tym tymczasowo aresztowanych 60 osób (CZSW 2018, tab. 3).

Przedmiotem przedstawionych badań jest działalność kapelana więziennego w polskim systemie penitencjarnym oraz jego rola w procesie resocjalizacyjnym. W mojej opinii:

Spełnianie funkcji kapelana więziennego w resocjalizacji osadzonych wymaga prowadzenia analiz socjologicznych i psychologicznych, mających na celu poznanie tych wymiarów resocjalizacji, które prowadzą do redukcji ryzyka recydywy w wyniku pozytywnego przystosowania do samodzielnego życia w społeczeństwie osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Umożliwienie powrotu do normalnego życia oraz zapobieganie ponownemu uciekaniu się do przestępczości wymagają poznania psychologicznych, socjologicznych i teologicznych mechanizmów poprawy moralnej skazanego po to, aby stosowane środki resocjalizacji realizowały readaptacyjne cele karania (Pierzchała 2013: 142–143).

Kwestie związane z udziałem kapelana w systemie penitencjarnym, a nade wszystko z jego rolą w procesie resocjalizacji osadzonych, nie są w sensie poznawczym problemem prostym. Trudno bowiem jednoznacznie dobrać właściwe wskaźniki dla absolutnie przekonujących wniosków. Postanowiłem więc realizować proces badawczy, stosując zarówno podejście ilościowe, jak i jakościowe. Badania ilościowe oparto przede wszystkim na badaniu osób pozbawionych wolności. Badania jakościowe przeprowadzono na podstawie analizy literatury oraz materiałów źródłowych, do których zaliczono także dokumenty formalno-prawne, ale przede wszystkim dzięki własnej obserwacji, wynikającej z uczestnictwa w procesie (Pierzchała 2013: 141–142).

A oto kilka istotnych danych statystycznych z badań (Pierzchała 2013: 264), które dają wgląd w omawiane kwestie:

- wyznanie osadzonych (rzymskokatolickie) – średnio 95,3%;
- wiara, praktykowanie (wierzący praktykujący oraz czasem praktykujący) – średnio 55,3%;
- formy praktyk religijnych (msza święta) – średnio 88,1%;
- otwartość na słowa kapelana więziennego – średnio 19,6%;
- poczucie wsparcia społecznego od kapelana więziennego – średnio 9,4%;
- pomoc kapelana więziennego w walce z uzależnieniami – średnio 19,7%.

Zinterpretowano je w następujący sposób: „[...] Powyższe wyniki przedstawiają prostą zasadę. Osadzony to człowiek, który wciąż kalkuluje. Jeżeli chce

wyść z celi, to twierdzi, że jest wierzący, chce uczęszczać na mszę świętą. Jeżeli go pytamy, czy jest wierzący, czy nie, bez powiązania z wyjściem, anonimowo, to liczba wierzących maleje do 55,3%. Jeżeli zaś zapytamy, czy liczy na pomoc kapelana, na ile jest na niego otwarty – to już tylko co piąty odpowiada twierdząco. Zaledwie niecałe 10% więźniów jest przekonanych, że kapelan im pomoże, że ich wesprze”. Z perspektywy pogłębionych badań, mogą powiedzieć kontakt z osobami prowadzącymi pracę duszpasterską w więzieniu (86,2% odpowiedziało twierdząco) nawiązuje większość respondentów. To potwierdza regułę, iż osadzeni widzą w tym swój interes (Pierzchała 2013: 264). Analizując literaturę przedmiotu spotkałem się z poglądem, iż niektórzy więźniowie potrafią zabronić innym kontaktu z kapelanem (Łyskowska 2000: 109). Są to osoby, które nie uznają żadnych autorytetów, czyli tzw. grypsujący. Jeżeli w celi przeważają grypsujący, to nikt nie pójdzie na mszę świętą, aby nie narazić się na kpinę „kolegów”. Subkulturę grypsujących zbadał socjolog Marek M. Kamiński podczas odbywania wyroku za działalność podziemną. W swojej książce *Gry więzienne. Tragikomiczny świat polskiego więzienia* udowadnia, że więźniowie sprawnie kalkulują korzyści i straty. Ich zachowania są w dużej mierze pozorowane, do fizycznej przemocy dochodzi rzadko, choć groźba jej użycia jest wszechobecna (Kamiński 2006). O wyższości podkultury nad wychowawczą rolą kapelana pisze również Dorota Pstrąg (2004: 372–384) oraz Franciszek Kozaczuk (2007: 164–165), w którego ocenie grypsujący bardziej cenią sobie honor i ciężką fizyczną niż wartości o charakterze duchowym.

Kolejnym badanym zagadnieniem był wpływ osób prowadzących pracę (posługę duszpasterską na osadzonych (Pierzchała 2013: 266–269, tabela nr 36, wykres nr 61 i 62). Częściowo badania te powtórzono w 2018 r. Porównanie wybranych wyników w 2005 r. i w 2018 r. przedstawia tabela 1.

Wyniki przedstawionego badania nie są zaskakujące, zgodnie z założeniami mniejszość (19,5% w 2005 r. i 16,1% w 2018 r.) kontakt z kapelanem więziennym traktuje jako coś, co podbudowuje duchowo, co pozwala więcej zrozumieć, co daje większą nadzieję. Osoby nastawione negatywnie oraz osoby, które nie dają żadnej odpowiedzi, to w sumie w roku 2005 – 76,6%, a w roku 2018 – 73,2% populacji osadzonych. Kim są ci ludzie? W więzieniu skazani bardziej kierują się standardami korzyści niż wartości. „Będę wierzył, jeśli mi ksiądz coś da albo załatwi” (Lasocik 1993).

Tabela 1. Stosunek osadzonych do pracy duszpasterskiej w więzieniu

Stosunek do pracy duszpasterskiej w więzieniu	Osoby badane		Ogółem 2005 r. (N = 385)		Ogółem 2018 r. (N = 56)	
	N	%	N	%	N	%
Stosunek pozytywny – podbudowa duchowa	75	19,5	9	16,1		
Stosunek negatywny (łącznie) , w tym:	186	48,3	29	51,8		
– stosunek obojętny, NIE	172	44,6	27	48,2		
– „jeszcze nikogo nie widziałem”	8	2,1	2	3,6		
– niezależny – mam rzadki kontakt z tymi osobami	3	0,8	–	0,0		
– minimalny	3	0,8	–	0,0		
Razem pozostałe , w tym:	15	3,9	6	10,7		
– nie wychodzę z celi, by koledzy nie mieli na mnie złego wpływu	5	1,3	5	8,9		
– brak zdania	10	2,6	1	1,8		
Brak odpowiedzi	109	28,3	12	21,4		
Razem	385	100,0	56	100,0		

Źródło: Opracowanie własne

Jerzy Nikołałow w wyniku badań m.in. ustalił, że osoby tymczasowo aresztowane w mniejszym stopniu odczuwają wpływ podkultury na religijność, aniżeli osoby skazane (Nikołałow 2007: 198). Z poglądem tym polemizuje Zbigniew Lasocik, który uważa, że: „Indywidualna religijność jest elementem neutralnym (obojętnym) z punktu widzenia stratyfikacji społecznej więźniów. W nabożeństwach biorą udział grypsujący i niegrypsujący” (Lasocik 1993: 162). Dyskutantów w tej kwestii próbuje pogodzić socjolog Stanisław Małkowski, który nie będąc kapelanem, wypowiedział jednak najbardziej trafną i obiektywną opinię: „Kapelan nie może identyfikować się z żadną grupą. Musi występować po stronie człowieka i tego, co ludzi łączy, a nie tego, co dzieli [...]. Wystarczy tylko ludzkie i chrześcijańskie podejście do więźnia i jego problemów” (Małkowski 1989: 12). W podobnym obszarze badań porusza się Leszek Lubicki, u którego pozytywny obraz kapelanów ukazują wyniki ankiety przeprowadzonej w grupie 33 osadzonych w Zakładzie Karnym we Włocławku. Według osadzonych to kapelani więzienni umożliwiają im kontakt z Bogiem oraz służą wsparciem. Sprawiają, że wielu z nich potrafi zmienić swoje życie i nie wraca do przestępstwa (Lubicki 2007: 60–63).

Kontynuacją poprzednich badań jest badanie wpływu życia religijnego na stosunek osadzonych do dobra i zła (Pierzchała 2013: 269–270, tabela 37, wykres 63) oraz powtórzenie ww. badań w roku 2018. Wypowiedzi osadzonych przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Wpływ życia religijnego na stosunek osadzonych do dobra i zła

Osoby badane	Ogółem 2005 r. (N = 385)		Ogółem 2018 r. (N = 56)	
	N	%	N	%
Wpływ życia religijnego				
Razem pozytywny, w tym:	101	26,1	17	30,4
– TAK – analizuję dotychczasowe życie, zrozumiałem, że źle robiłem	96	24,8	16	28,6
– trochę żałuję	5	1,3	1	1,8
Razem negatywny (w tym m.in.: niewinny)	130	33,8	25	44,6
– NIE – po wyjściu z więzienia stanę się naprawdę przestępcą	83	21,6	15	26,8
– NIEWINNY	36	9,4	5	8,9
– nie spotkałem jeszcze duchownego	8	2,1	5	8,9
– byłem pozytywny do momentu wyjścia z więzienia – zmieniłem zdanie pod wpływem kolegów	3	0,8	–	0,0
Razem pozostałe, w tym:	29	7,6	3	5,4
– sam do tego „doszedłem”, bez udziału kapelana	10	2,6	1	1,8
– rozróżniałem dobro i zło już przed przyjściem do więzienia	8	2,1	1	1,8
– nie mogę uczestniczyć w życiu, bo jestem tymczasowo aresztowany	5	1,3	–	0,0
– będę ostrożniejszy	3	0,8	–	0,0
– jestem neutralny	3	0,8	–	1,8
Brak odpowiedzi	125	32,5	11	19,6
Razem	385	100,0	56	100,0

Źródło: Opracowanie własne

Badając kwestię wpływu życia religijnego na stosunek osadzonych do dobra i zła, nie można się łudzić, że większość osadzonych po wyjściu z więzienia stanie się „dobrym” człowiekiem i co najważniejsze za sprawą kapelana.

W sumie tylko 26,1% w 2005 r. i 30,4% w 2018 r. wszystkich respondentów zaświadczyło, że tak się istotnie stanie. Niestety 33,8% w 2005 r. i aż 44,6% w 2018 r. to przypadki negatywne, a ponadto wiele osób (32,5% w 2005 r. i 19,6% w 2018 r.) w ogóle nie odpowiedziało na to pytanie. Wśród poddanych badaniu prawie co dziesiąta osoba stwierdziła, że jest niewinna, skazana na podstawie pomówień albo wręcz działalności spiskowej organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości (Pierzchała 2013: 270).

W sumie kapelan to człowiek mający bardzo odpowiedzialne zadanie, posiadający ważną funkcję do spełnienia. Przedstawione szcątkowe badania pokazują ogrom pracy do wykonania, potrzebę zaangażowania, gdyż osoba pozbawiona wolności to człowiek bardzo wymagający, ale nie stracony, to człowiek trudny, ale możliwy do odzyskania dla społeczeństwa (Pierzchała 2013: 270–271).

Kolejna, może ważniejsza, sprawa to kwestia zaufania do kapelana. Więźniowie pilnie śledzą, czy nie utrzymuje on bliskich stosunków z kierownictwem więzienia i wychowawcami.

Ważnym elementem wpływającym na rolę duszpasterstwa więziennego są oczekiwania osoby pozbawionej wolności wobec kapelana więziennego (Pierzchała 2013: 271–273, tabela 38, wykres 64; por. Pierzchała 2011: 279–288). Badania z 2005 r. zostały powtórzone w 2018 r., co przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Oczekiwania osób pozbawionych wolności w stosunku do kapelana więziennego

Oczekiwania wobec kapelana więziennego	Osoby badane		Ogółem 2005 r. (N = 385)		Ogółem 2018 r. (N = 56)	
	N	%	N	%	N	%
Wiary w poprawę moralną	93	24,2	10	17,9		
Więszego zrozumienia	79	20,5	15	26,8		
Możliwości większego wpływu na sprawy więzienne	63	16,4	5	8,9		
Wsparcia duchowego i modlitwy	66	17,1	5	8,9		
Więszego zaangażowania w życie skazanych	44	11,4	5	8,9		
Pracy z powołania	40	10,4	7	12,5		
Brak odpowiedzi	–	–	9	16,1		
Razem	385	100,0	56	100,0		

Źródło: Opracowanie własne

Od kapelana więziennego ponad $\frac{1}{4}$ respondentów w 2018 r. oczekuje większego zrozumienia, natomiast badani w 2005 r. uznali za najważniejszą wiarę w ich poprawę moralną. Oczekiwania osób pozbawionych wolności są następstwem wcześniejszych doświadczeń z procesem resocjalizacji czy pomocy, zarówno formalnym, jak i nieformalnym oraz przekonań osadzonego o naturze tego procesu. Kapelan więzienny traktowany jest nieco inaczej niż pracownicy więzienia, ale problem kontaktu, dotarcia do człowieka istnieje praktycznie zawsze. Postulaty osadzonych są duże i z pewnością niebezpieczne (Pierchala 2013: 273–274). Do podobnych wniosków dochodzi Sławomir Leśniewski. Badaniami objął on 40 osadzonych w Zakładzie Karnym w Nowym Łupkowie. Wynika z nich, że osadzeni w najwyższym stopniu oczekują od kapelana wiary w ich możliwość poprawy życia, zrozumienia oraz większego wpływu na sprawy więzienne (Leśniewski 2002: 59–73).

Z kolei inne moje badania dostarczyły informacji, co się osadzonemu podoba (uczciwość, oddanie Bogu, systematyczność itp.), a co nie podoba (zajmowanie się polityką, brak zainteresowania skazanym itp.) w działalności kapelana więziennego (zob. Pierchala 2013: 274–279).

Leszek Lubicki stwierdza w swej publikacji, iż kapelani i personel więzienny mają wspólny cel, jakim jest poprawa zagubionego człowieka (Lubicki 2007: 59–63), natomiast Tadeusz Guz twierdzi, że „duszpasterstwo to szkoła formacji sumień i służba drugiemu” oraz że „kto nie potrafi miłować, nie potrafi także służyć” (Guz 2007: 112). Natomiast Małgorzata Kuć jest zdania, iż oddziaływanie (dostosowane do potrzeb poszczególnych osób) musi być zindywidualizowane i fachowe (Kuć 2007: 127–144). Krzysztof Linowski stawia przed kapelanami więziennymi zadanie dobrego i rzetelnego przygotowania się do swojej pracy (Linowski 2001:31). Tylko dobrze przygotowany do pracy penitencjarnej kapelan może sprostać oczekiwaniom więźniów i personelu więziennego. W opinii Waldemara Woźniaka „[osobom – przyp. K.P.] prowadzącym duszpasterstwo więzienne potrzebne jest większe zaangażowanie i lepsze przygotowanie do pracy” (Woźniak 1995: 73–74).

Reasumując należy stwierdzić, iż praca kapelana więziennego jest niezwykle zróżnicowana i dotyczy nie tylko działalności związanej z udzielaniem osadzonym sakramentów, lecz przede wszystkim koncentruje się na rozwoju sfery duchowej osób przebywających w izolacji, na wsparciu dla nich i ich rodzin, a także promocji ich zdrowego stylu życia oraz na walce z ich uzależnieniami. Spełnienie wymienionych tu elementów ściśle warunkuje realizację modelu pracy kapelana więziennego w zakresie jego resocjalizacyjnej funkcji,

co w konsekwencji może gwarantować zakładany poziom skuteczności poprawczej więźniów (Pierzchała 2013: 282).

Podsumowanie

Pomimo że ustawodawca w obowiązujących regulacjach prawnych nie nazwał działalności duszpasterstwa „działaniem penitencjarnym” i nie ujął tej działalności w katalogu środków oddziaływania penitencjarnego, to praktyka pokazuje, że praca kapelana więziennego i innych osób uczestniczących w duszpasterstwie więziennym jest analogiczna z pracą penitencjarną, ponieważ posiada konkretny, resocjalizacyjny wymiar. Są one również ważnym elementem oddziaływań postpenitencjarnych, zmierzających do readaptacji społecznej osadzonych. Znamienne słowa padły z ust Pawła Moczydłowskiego, ówczesnego dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych, podczas uroczystości poświęcenia kaplicy więziennej w Chełmie w czerwcu 1990 r.: „Oto Kościół wchodzi dziś na trwałe do więziennictwa. Nie możemy bowiem wyobrazić sobie nowego więziennictwa bez obecności w nim Kościoła i jego nauki moralnej. Represję ma zastąpić – sprawiedliwość, nienawiść – humanizm i dobre słowo, w tym ewangeliczne” (Harasiuk 1990: 5).

Bibliografia

- Bedyński K. 1994. *Duszpasterstwo więzienne w Polsce. Zarys historyczny*, Wydawnictwo First Business College, Warszawa.
- Buksik D. 2002. *Postawy moralne i religijne w psychologii*, „Seminare. Poszukiwania naukowe”, nr 18, s. 475–487.
- Czapów Cz., Jedlewski S. 1971. *Pedagogika resocjalizacyjna*, PWN, Warszawa.
- Glaser H. 1966. *Religie niechrześcijańskie*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Głuch W.J. 2007. *Struktura duszpasterstwa więziennego*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 47–57.
- Guz T. 2007. *Filozoficzno-religijny namysł nad duszpasterstwem jako służbą człowiekowi*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 105–112.
- Harasiuk S. 1990. *Czy tylko kraty*, „Wokanda”, nr 16, s. 5.
- Hołyst B. 2007. *Kryminologia*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa.
- Jan Paweł II. 1991. *Ewangelia więźniów. Spotkanie z więźniami w płockim zakładzie karnym, (Płock, 7 czerwca 1991)*, „L'Osservatore Romano”, nr 6.

- Jaworska A. 2010. *Kultura resocjalizacji i resocjalizacja kultury w zakładach karnych*, „Kultura i Edukacja”, nr 3 (77), s. 77–89.
- Jaworska A. 2012. *Rola religii w resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, s. 343–348.
- Kalinowski M. 2008. *Resocjalizacja w ujęciu pedagogicznym. Struktura procesu resocjalizacji*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. 1, Pedagogium, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 234–236.
- Kamiński M.M. 2006. *Gry więzienne. Tragikomiczny świat polskiego więzienia*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Kamiński R., Przygoda W., Fiałkowski M., red. 2006. *Leksykon teologii pastoralnej*, Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II, Lublin.
- Kapuściński A. 2003. *Konferencja kapelanów*, „Forum Penitencjarne”, nr 4.
- Konopczyński M. 2015. *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Kozaczuk F. 2007. *Wartości recydywistów*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 157–165.
- Kuć M., *Duszpasterstwo więzienne a indywidualizacja wykonania kary pozbawienia wolności*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 127–144.
- Lasocik Z. 1993. *Praktyki religijne więźniów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Leśniewski S. 2002. *Rola kapelana więziennego w resocjalizacji skazanych*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne w III Rzeczypospolitej*, red. J. Woźniak, Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, Kraków, s. 59–73.
- Linowski K. 2001. *Możliwości duszpasterskiego oddziaływania wobec osób odbywających karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001, nr 31.
- Linowski K. 2006. *Kontakty skazanych na karę pozbawienia wolności ze światem zewnętrznym*, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości, Ostrowiec Świętokrzyski.
- Lubicki L. 2007. *Kapelani – Służba Więzienna wzajemne cele i zadania*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 59–63.
- Małkowski S. 1989. *Wybrane problemy podkultury więziennej*, [w:] *Wspólnota religijna a duszpasterstwo w zakładach penitencjarnych*, „Materiały Seminaryjne”, nr 1.
- Nikołajew J. 2007. *Życie sakramentalne więźniów na przykładzie osadzonych w Areszcie Śledczym w Lublinie*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. J. Świtka, M. Kuć, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 179–209.
- Pastuszka J. 1964. *Osobowość a religijność człowieka. Analiza psychologiczna*, „Roczniki Filozoficzne”, t. 12, z. 4, s. 5–16.
- Pawela S. 1999. *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Zrzeszenie Prawników Polskich, Warszawa 1999.

- Pierzchała K. 2011. *Resocjalizacyjna rola kapelana więziennego w zakładzie penitencjarnym*, [w:] *Człowiek w obliczu trudnej sytuacji życiowej*, red. B. Kaldon, I. Kurlak, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz–Warszawa, s. 279–288.
- Pierzchała K. 2013. *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Pierzchała K. 2015a. *Rola duszpasterstwa więziennego, jako czynnik instytucjonalny w polskim więziennictwie, na tle ogólnych uwarunkowań europejskich*, [w:] *Specyfika procesu politycznego w krajach Europy środkowo-wschodniej: czynniki koncepcyjne i instytucjonalne*, red. Z. Białobłódzki, A. Romanyuk, Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej, Kutno, s. 151–163.
- Pierzchała K. 2015b. *Skazani, ale nie potępieni. Poczucie powinności i odpowiedzialności. Studium psychologiczno-pedagogiczno-pastoralne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Pierzchała K. 2016. *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Pierzchała K. 2017. *Wina – prawo – kara. Prawne i psychopedagogiczne aspekty resocjalizacji penitencjarnej* [*Fault – law – penalty. Legal and psycho and pedagogical aspects of penitentiary rehabilitation*], „Probacja”, nr 2, s. 91–117.
- Pierzchała K. 2018. *Karać czy nagradzać w kontekście resocjalizacji osadzonych – w paradygmacie naukowego behawioryzmu* [*Punishment or reward in the context of rehabilitation of prisoners – in the paradigm of scientific behaviorism*], [w:] *Edukacja jutra. Wiedza i edukacja w egzystencji współczesnego człowieka*, red. A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec, s. 477–486.
- Pierzchała K., Mydlowska B. 2018. *Przełamywanie stygmatyzacji w obszarze działań duszpasterstwa więziennego*, [w:] *Współczesne dylematy resocjalizacyjne w stronę twórczej resocjalizacji* [*Księga Jubileuszowa dedykowana prof. Markowi Konopczyńskiemu*], red. W. Ambrozik, A. Kieszkowska, K. Sawicki, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, s. 349–360.
- Pstrąg D. 2004. *Rola kapelanów w działalności resocjalizacyjnej zakładu karnego w opinii skazanych*, [w:] *Resocjalizacja instytucjonalna, perspektywy i zagrożenia*, red. F. Kozaczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 372–384.
- Sikorski J. 1989. *Duszpasterstwo więzienne w Polsce (stan obecny i zamierzenia)*, „Przegląd Penitencjarny”, nr 3.
- Sikorski J. 1994. *Duszpasterstwo więzienne. Spojrzenie wstecz – rzeczywistość – perspektywy*, [w:] *Kościół w Polsce wobec potrzebujących*, red. M. Chmielewski, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994.
- Skrzypczak J. 1997. *Typ religijności więźniów a ich postawy moralne i poczucie winy*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 16–17.
- Szacka B. 2003. *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Świtka J., Kuć M., red. 2007. *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.

- Wojtas P. 2008. *Duszpasterstwo więzienne wśród form resocjalizacji skazanych*, [w:] *W poszukiwaniu alternatywnych form i metod resocjalizacji skazanych*, red. H. Malicka-Gorzelańczyk, P. Prusak, Wydawnictwo KPSW, Bydgoszcz.
- Wojtas P., Pierzchała K. 2015. *Duszpasterstwo więzienne w Polsce*, [w:] *Modernizowanie więziennictwa*, red. T. Bulenda, A. Rzepliński, V Kongres Penitencjarny, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa, s. 475–496.
- Woźniak W. 1995. *Podstawy pracowników zakładów karnych wobec duszpasterstwa na rzecz sprawców przestępstw (Studium z zakresu psychologii penitencjarnej)*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1995.
- Woźniak W. 2002. *Duszpasterstwo więzienne a resocjalizacja*, „*Studia Teologiczne*”, nr 20, s. 225–242.

Akty prawne

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku.
- Rada Europy Komitet Ministrów Rekomendacja Rec(2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2.09.2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych; *Dziennik Ustaw* 2003, nr 159, poz. 1546.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21.12.2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności; *Dziennik Ustaw* 2016, poz. 2231.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25.11.2009 r. w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych lub aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów; tekst ujednoczony; *Dziennik Ustaw* 2009, nr 202, poz. 1564 z poprawkami.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 28.12.2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem; *Dziennik Ustaw* 2016, poz. 2305.
- Ustawa z 2.04.1997 r., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, tekst ujednoczony: *Dziennik Ustaw* 1997, nr 78, poz. 483 z poprawkami.
- Ustawa z 6.06.1997 r., Kodeks karny wykonawczy; tekst ujednoczony: *Dziennik Ustaw* 1997, nr 90, poz. 557 z poprawkami.
- Ustawa z 9.04.2010, o Służbie Więziennej; tekst ujednoczony: *Dziennik Ustaw* 2010, nr 79, poz. 523 z poprawkami.
- Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli).

Źródła internetowe

Centralny Zarząd Służby Więziennej (CZSW). *Statystyka*, dostępny na: <http://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka> (otwarty 26 grudnia 2018).

Wzorcowe reguły minimum postępowania z więźniami. 1984, dostępny na: http://www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Wzorcowe_Reguly_Minimum_Postepowania_z_Wiezniami.pdf (otwarty 26 grudnia 2018).

Zakład Karny w Opolu Lubelskim / Opis jednostki, <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-opolu-lubelskim> (otwarty 11 stycznia 2019).